

واکاوی ساختاری و محتوایی روش‌ها و راهکارهای طرح تربیتی مدارس امین

معصومه صمدی*

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۲۴

چکیده

هدف از انجام‌دادن این پژوهش، واکاوی ساختاری و محتوایی روش‌ها و راهکارهای شاخص‌های طرح تربیتی مدارس امین است که به‌شیوه تحلیلی-توصیفی، با استفاده از روش تحلیل متن صورت گرفته است. جامعه تحقیق، چهارچوب مفهومی طرح تربیتی مدارس امین، مصوبه معاونت تبلیغ حوزه علمیه قم را شامل می‌شود و کل طرح عمیقاً مطالعه شده است. ابزار مورد استفاده برای انجام‌دادن تحقیق، فیش بوده و هم‌زمان با فرایند جمع‌آوری اطلاعات، داده‌های به‌دست‌آمده دسته‌بندی، تجزیه و تحلیل و تفسیر شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد روش‌ها و راهکارهای طرح تربیتی مدارس امین در بُعد ساختاری، کاستی‌هایی دارد که از جمله آن‌ها می‌توان پایبندی به ویژگی‌های راهکار در عرضه آن‌ها، همراه نبودن راهکارها با نیازهای روز متربیان و وجود نداشتن الگوی یکسان در عرضه راهکارها را نام برد. در بُعد محتوایی، بررسی‌ها نشان‌دهنده آن است که روش‌ها و راهکارهای عرضه‌شده در شاخص‌های ده‌گانه، قابلیت‌ها و کاستی‌هایی دارند که در مقاله به آن‌ها اشاره شده است؛ اما مهم‌ترین کاستی‌های روش‌ها و راهکارهای تربیتی شاخص‌های ده‌گانه، عبارت‌اند از: عرضه بیرونی دین (عرضه اطلاعات دینی به متربی قبل از ایجاد سؤال در ذهن وی)، صورت‌نگرفتن زمینه‌سازی برای پرسشگری دینی، کلی بودن راهکارها و استفاده از کلمات تفسیرپذیر در راهکارها که باید به آن‌ها توجه شود؛ از این روی، لازمه گسترش این طرح در مدارس، بازاندیشی در روش‌ها و راهکارهای تربیتی شاخص‌های ده‌گانه از طریق فراهم کردن زمینه برای مواجهه مطلوب با کاستی‌های یادشده است.

واژگان کلیدی: طرح تربیتی مدارس امین، واکاوی ساختاری و محتوایی، قابلیت‌ها، کاستی‌ها.

* دانشیار فلسفه تعلیم و تربیت، پژوهشکده تعلیم و تربیت، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، تهران، ایران.

بیان مسئله

در راستای تحقق بخشیدن اندیشه‌های حضرت امام (ره) و منویات مقام معظم رهبری - مُدَّ ظُلَّةُ الْعَالی - شورای عالی حوزه‌های علمیه (۱۳۹۱ و ۱۳۹۳) در زمینه ارتقای فرهنگ و معرفت، رشد فضایل اخلاقی در میان دانش‌آموزان در چهارچوب مأموریت‌ها و حدود وظایف دو نهاد حوزه علمیه و آموزش و پرورش مدارس امین تأسیس شد. طرح تربیتی *مدارس امین* در راستای درخواست حاکمیتی، رساندن مدرسه به تراز نظام اسلامی، کمک به تربیت دینی و اخلاقی دانش‌آموزان، و فراهم آوردن زمینه برای نهادینه کردن آموزه‌های دینی در اندیشه دانش‌آموزان از سوی حوزه‌های علمیه مطرح شد. اهمیت ارتباط آموزش و پرورش با حوزه‌های علمیه و استفاده از قابلیت‌های حوزه‌های علمیه در آموزش و پرورش به حدی است که شورای عالی وزارت آموزش و پرورش (۱۳۹۰ الف) در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نیز در خصوص این موضوع، راهکارهایی را به خود اختصاص داده است که از جمله آن‌ها موارد ذیل را می‌توان نام برد: راهکار ۴-۱ تحت عنوان ایجاد سازوکارهایی برای ترویج و نهادینه کردن فرهنگ ولایت‌مداری تولی و تبری، و امر به معروف و نهی از منکر با تأکید بر بهره‌گیری از ظرفیت حوزه‌های علمیه، نقش الگویی معلمان و اصلاح روش‌ها؛ راهکار ۸-۲ تحت عنوان استفاده از ظرفیت مساجد و کانون‌های مذهبی برای تقویت معرفت و باور داشتن به معارف الهی و به‌ویژه اعتقاد به توحید، معاد و ولایت با رویکرد قرآنی، روایی و عقلانی در دانش‌آموزان (شورای عالی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰ الف).

طرح تربیتی *مدارس امین* در چهارچوب حضور مبلغ دینی (در مدارس دخترانه و پسرانه، و در دوره‌ها و پایه‌های آموزشی مختلف)، در راستای تقویت تربیت اعتقادی، اخلاقی و عبادی دانش‌آموزان، و تعمیق و تقویت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی آنان، از سوی معاونت تبلیغ حوزه‌های علمیه مطرح و اجرا شد. هدف این طرح، متمرکز بر تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی است. برای دستیابی به این هدف، ده شاخص مطرح و به‌منظور تحقق بخشیدن هر کدام از شاخص‌ها، روش‌ها و راهکارهایی تعیین شد (معاونت تبلیغ و آموزش‌های کاربردی اداره کل همکاری‌های تبلیغی حوزه‌های علمیه، ۱۳۹۴). در ادامه، معاونت تبلیغ حوزه‌های علمیه در گزارشی که سال آن قید نشده

است، این شاخص‌های ده‌گانه را به چهارده شاخص ارتقا داد؛ اما راهکارهایی برای این چهار شاخص در گزارش‌های این معاونت منتشر نشده است؛ بدین ترتیب، تمرکز این مطالعه بر تحلیل انتقادی ساختار و محتوای روش‌ها و راهکارهای شاخص‌های ده‌گانه منتشرشده از سوی معاونت تبلیغ و آموزش‌های کاربردی اداره کل همکاری‌های تبلیغی حوزه‌های علمیه (۱۳۹۴) است.

راهکار عبارت است از مسیر و راهی که برای رسیدن به هدف تعیین می‌شود؛ همچنین می‌توان آن را فرایندهای رابطه‌ای طولی‌ای قلمداد کرد که طی آن‌ها حل یک مشکل مطرح می‌شود. تولی، کوهلی و باراد^۱ (۲۰۰۷) راهکار را عبارت از مجموعه فرایندهای ارتباطی‌ای تعریف کرده‌اند که هدف آن، متمرکز بر برآوردن نیاز است. از نظر آنان طراحی راهکار، مستلزم تعریف نیازمندی‌هاست و بر این اساس، تعریف نیازمندی‌ها بخش اصلی از تعریف راهکار به‌شمار می‌آید. تعریف نیازمندی‌ها مستلزم تعیین نیازهای فعلی و آتی است. برپایه شناسایی نیازها طراحی و اصلاح (تعدیل) برنامه‌ها برای متناسب‌شدن با محیط و نیاز صورت می‌گیرد؛ از این روی، درک قابلیت‌ها و نیازهای متربیا در عرضه راهکارها اهمیت بسیار دارد و در برنامه‌های راهبردی، راهکارها تصمیماتی برای استفاده مؤثر از منابع موجود و جزئیات اجرای راهبردها هستند. منظور از راهبرد، ترسیم خطوط کلی برای رسیدن به یک مقصد معین است و راهکار یعنی هدف‌هایی جزئی و عملیاتی‌تر که در راستای راهبرد طراحی می‌شود (نصیری فقیر سمیعی، ۱۳۹۵). برپایه این تعریف از راهکار، سؤالی بدین شرح مطرح می‌شود که به‌لحاظ ساختاری و محتوایی، قابلیت‌ها و کاستی‌های روش‌ها و راهکارهای شاخص‌های ده‌گانه طرح تربیتی مدارس امین، کدام‌اند.

خاستگاه روش‌ها و راهکارهای طرح تربیتی مدارس امین

تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی را می‌توان خاستگاه روش‌ها و راهکارهای طرح تربیتی مدارس امین دانست؛ زیرا دینداری بدون باورداشتن به عقاید بنیادین، بی‌معناست. ریشه واژه «عقیده»، «عقد» به‌معنای بستن است و عقیده و اعتقاد در اصطلاح یعنی گره‌خوردن و پیوندیافتن چیزی با قلب؛ به‌گونه‌ای که گویی قلب و آن

چیز با طناب به یکدیگر بسته شده باشند (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴، ص. ۶۲۶). در میان مسلمانان، این تعریف به معنای گره خوردن قلب با عقاید و معارف دینی محدود و دربرگیرنده امور شناختی شده و به اصول عقاید شهرت یافته است؛ زیرا اصول عقاید، بنیان دیگر اعتقادات دینی مسلمانان را تشکیل می‌دهد.

در تربیت اعتقادی، عقیده مترادف با ایمان است و اگر این گزاره را بپذیریم، عقیده یعنی تصدیق و پذیرش قلبی که دارای سه مؤلفه شناخت، پذیرش قلبی و محبت است؛ از این روی، در تربیت اعتقادی، این سه مؤلفه باید با هم مورد توجه قرار گیرند؛ زیرا یک‌جانبه‌نگری در این حوزه، آثار زیان‌بار فراوان دارد؛ البته ممکن است در هر مرحله از تربیت، به یکی از این مؤلفه‌ها بیشتر یا کمتر توجه شود؛ اما در نهایت، ایجاد هماهنگی بین این مؤلفه‌ها در زمینه تربیت ضرورت دارد. تربیت اعتقادی، مُشکک و دارای مراتبی است؛ از این روی، برای دستیابی به مرتبه و درجه‌ای از ایمان به‌عنوان هدف باید تدوین برنامه صورت گیرد؛ علاوه بر آن باید به این مسئله توجه کرد که تربیت اعتقادی، صرفاً با اجرای یک برنامه تربیتی تکمیل نمی‌شود (داوودی، ۱۳۸۸). اصول عقاید، مواردی به شرح ذیل را دربر می‌گیرد: توحید (شناخت خداوند سبحان به‌عنوان برترین شناخت‌ها) (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص. ۸۱)؛ نبوت (به‌گونه‌ای که در قرآن کریم، انکار رسالت پیامبر، کفر قلمداد شده است) (نساء، ۱۵۰)؛ معاد (باورداشتن به مبدأ به‌گونه‌ای انکارناپذیر با باورداشتن به معاد پیوند خورده است) (کلینی، ۱۳۷۵، ج. ۴، ص. ۵۷۱)؛ عدل و امامت (شناخت اهل‌بیت). در روایات آمده است که راه بندگی را ائمه به انسان‌ها آموختند (کلینی، ۱۳۷۵، ح. ۴، ص. ۵۷۹) و موضوع ولایت فقیه و نقش آن در تداوم حکومت اسلامی، در راستای همین اصول اعتقادی قرار دارد (مروجی طبرسی و کریم‌زاده، ۱۳۹۸)؛ البته معرفت امام، مسئله‌ای مشکک است و انسان‌ها برحسب درجات معرفتشان از معرفت امام بهره‌مند می‌شوند. خطری که تربیت اعتقادی را تهدید می‌کند، آن است که اعتقادات در متریان بدون عقلانیت و ایجاد آگاهی، با استفاده از تلقین و القا شکل گیرد که در این صورت، اعتقادات، ناپایدار و شکننده خواهند بود (صمدی، ۱۴۰۰).

تربیت اخلاقی، شاهرایی برای پیشگیری از بروز آسیب‌های فردی و اجتماعی، و بنیان اصلاحات اجتماعی است. در این‌گونه تربیت، شناخت مسائل اخلاقی اصلی (بایدها و نبایدها) و التزام به آن‌ها در تکوین شخصیت انسان با توجه به مسائل و چالش‌های اخلاقی، موردنظر است (شورای عالی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰ الف). تربیت اخلاقی نیز سه مؤلفه شناختی، عاطفی و رفتاری را دربر می‌گیرد. در بُعد شناختی، آموزش و شناخت آموزه‌های اخلاقی، در بُعد عاطفی، احساس نیاز و برانگیخته‌شدن مرتبی به مسائل اخلاقی، و در بُعد رفتاری، توانایی انجام‌دادن کارهای خوب و فاصله‌گرفتن از کارهای بد، موردتوجه است (نوروزی، موسوی، موسوی‌زاده و نصرتی هشی، ۱۳۹۳). تربیت اخلاقی به‌دنبال انتقال و درونی‌سازی محتوایی مشخص از ارزش‌های اخلاقی است تا به‌مدد این صفات، عمل اخلاقی به‌سهولت و روانی از فاعل اخلاقی صادر شود (برادران، داوودی، حسنی و ستاری، ۱۳۹۸؛ انصاری و محسنی‌پور، ۱۳۹۷؛ نوروزی، موسوی، موسوی‌زاده و نصرتی هشی، ۱۳۹۳؛ عطار، ناطقی و عرفانی، ۱۴۰۰).

علامه طباطبایی (۱۳۷۴) هدف غایی موردنظر از تربیت اخلاقی را سعادت و هدف واسطه‌ای از آن را رسیدن به کمال اخلاقی در بُعد فردی- اجتماعی تعریف کرده است. به‌اعتقاد او، دستیابی به سعادت دنیوی و اخروی جز با دستیابی به توحید در مرحله اعتقاد و عمل، ممکن نخواهد بود؛ علاوه‌بر آن، وی ارکان تربیت اخلاقی را عبارت از انگیزش درجهت ایجاد احساس نیاز به مسائل اخلاقی، خوی‌گرفتن به اخلاق حسنه، شناخت و پرورش قوای نفسانی، و بازداشتن آن‌ها از حد افراط و تفریط دانسته است. علامه تربیت اخلاقی را برپایه پیشگیری از رذیلت‌ها بنا نهاده و با ایجاد اعتدال میان قوای درونی، به جلوگیری از ابتلای انسان به رذایل اخلاقی حکم کرده است. وی التزام به اخلاق حسنه و انجام‌دادن فضایل اخلاقی را برای رسیدن به سعادت و کمال جاودان، ضروری دانسته است (داوودی، ۱۳۸۵). امیر مؤمنان در نهج البلاغه، به اخلاق و تربیت اخلاقی در دو بُعد فردی و اجتماعی آن پرداخته و استفاده از روش‌هایی همچون تذکر، یادآوری نعمت‌ها، موعظه، خطابه، عبرت‌آموزی، امر به معروف و نهی از منکر،

مشارطه، مراقبه، محاسبه و معاتبه را در این حوزه، مؤثر دانسته است (نهج البلاغه، ۱۳۸۳).

تربیت عبادی عبارت است از آموزش دادن عبادات و کیفیت آن‌ها، و تلاش برای ایجاد روحیه پرستش و نیایش در مرتبه‌ای که به گونه‌ای که وی به انجام دادن مناسک و تکالیف عبادی متعهد شود (موسوی، ۱۳۹۶). محور اصلی این‌گونه تربیت، رفق، مدارا و رعایت توان مرتبه‌ای در انجام دادن اعمال عبادی است و رجحان رفق و مدارا با جواز الزام در تربیت دینی و وجوب آن در مراحل از تربیت، قابل جمع است؛ البته این رفق و مدارا هرگز به معنای چشم‌پوشی از گناه یا تأخیر در انجام دادن وظیفه تربیت عبادی نیست و از این روی، رفق و مدارا ذاتاً با مراتبی از قاطعیت در برخی مراتب تربیت منافات ندارد. در مجموع، بهتر است مربی با وجود ایستادگی و پایبندی به قوانین تربیت، انعطاف نشان دهد (مطهری، ۱۳۹۹). تربیت عبادی، اساس رشد و بالندگی معنوی کودکان در دوره‌های بعدی زندگی‌شان به‌شمار می‌آید. اگرچه تا وقتی فرد به سن تکلیف نرسد، وظیفه شرعی‌ای متوجه او نخواهد بود، وی پس از رسیدن به سن تکلیف، با مجموعه‌ای از این وظایف مواجه می‌شود. اگر والدین و مربیان، کودکان را برای پذیرفتن تکالیف دینی آماده نکرده باشند، پذیرش و انجام دادن این تکالیف برای آن‌ها دشوار می‌شود؛ از این روی، فلسفه تعلیم دادن تکالیف عبادی به کودکان، این است که در دوران کودکی، انجام دادن این اعمال در نتیجه مداومت، برای آنان ملکه شود و بدین ترتیب، پس از رسیدن کودک به سن تکلیف، انجام دادن آن تکالیف برایش دشوار نباشد (زینب و سیفی، ۱۳۹۹). نکته مهم در مبحث تربیت عبادی، استفاده از راهکار تشویق و محبت است. در این حوزه، تنبیه جنبه اصالتی ندارد و مشروط است (موسوی، ۱۳۹۶).

معرفی روش‌ها و راهکارهای شاخص‌های طرح تربیتی مدارس امین

در جدول ۱، روش‌ها و راهکارهای تربیتی مدارس امین براساس ویراست اول از این طرح آمده که به سفارش معاونت تبلیغ و آموزش‌های کاربردی اداره کل همکاری‌های تبلیغی حوزه‌های علمیه (۱۳۹۴) انجام شده است.

جدول ۱. معرفی روش‌ها و راهکارهای تربیتی شاخص‌های ده‌گانه طرح تربیتی مدارس امین

شاخص	روش‌ها و راهکارهای تربیتی
خودشناسی	تبیین و ترسیم برتری انسان در گردونه هستی؛ تبیین و ترسیم دقیق و هوشمندانه پیچیدگی آفرینش انسان؛ ایجاد فرصت برای عرضه توانمندی‌های دانش‌آموزان؛ معرفی الگوهایی مطلوب که موجب امیدواری انسان می‌شوند؛ آموزش‌دادن و تشویق‌کردن دانش‌آموزان به ارزشیابی خویش از دیدگاه خود و دیگران؛ درخواست از دانش‌آموزان برای پیشنهادکردن راه‌حلهایی به‌منظور حل مشکلات خود؛ اقدام‌کردن مربی به ایجاد ارتباط با افراد مشکل‌دار؛ ارزیابی کردن هر دانش‌آموز از طریق دوستانش؛ مشورت‌کردن مربی با دانش‌آموزان درباره مسائل آنان و اختصاص‌دادن زمانی خاص به هر دانش‌آموز.
محبت، عشق به خدا، قرآن و اهل‌بیت (ع)	برشمردن نعمت‌های مادی و معنوی الهی؛ تبیین حکمت احکام الهی و آموزه‌های دینی؛ ذکر مواردی از عنایات خداوند متعال و معصومان (ع) برای حل مشکلات؛ تبیین زیبایی‌های کلام الهی و سخنان پیامبر (ص) و اهل‌بیت (ع)؛ تبیین ویژگی‌های محبت به خدا به‌عنوان محبت برتر؛ تبیین جلوه‌های رحمانی خدا به بندگان؛ تبیین جلوه‌های شاد اهل‌بیت در دنیا و آخرت؛ بیان ویژگی‌های محبت خدا و اهل‌بیت در دنیا و آخرت؛ تبیین و مقایسه رفتار کریمانه اهل‌بیت با پیروانشان، فقرا و دشمنان؛ بیان ویژگی‌های شخصیتی پیامبر (ص) و معرفی ائمه به‌عنوان واسطه‌های فیض الهی؛ درخواست از دانش‌آموزان برای انجام‌دادن کارهای موردرضایت اهل‌بیت (ع)؛ راه‌اندازی هیئت‌های مخصوص جوانان و نوجوانان، و مشارکت‌دادن آن‌ها در کارهای اجرایی؛ برگزاری باشکوه مراسم مذهبی؛ ترویج فرهنگ سلام‌کردن؛ اداکردن نذورات؛ رفتن به زیارت؛ هدیه‌دادن؛ ذکرگفتن؛ احترام‌گزاردن به سادات؛ شروع‌کردن کلاس با آیت‌الکرسی؛ گره‌زدن شادی‌های دانش‌آموزان به وجود اهل‌بیت؛ استفاده از زنگ «یا علی» برای استراحت؛ سخن‌گفتن درباره محبوب‌بودن دانش‌آموزان نزد خدا و اهل‌بیت.
ایمان‌داشتن به عالم غیب	تبیین مؤثربودن عوامل معنوی در زندگی و موفقیت انسان‌ها؛ سخن‌گفتن درباره ثواب و عقاب اعمال و توجه‌دادن دانش‌آموزان به مسائل غیبی؛ تبیین الهامات و امدادهای غیبی؛ بیان اظهار عجز دانشمندانی بزرگ همچون ابن‌سینا از درک اسرار خلقت؛ مقایسه‌کردن انسان‌های معتقد و بی‌اعتقاد به غیب؛ سخن‌گفتن درباره نقش عوامل معنوی و امدادهای غیبی در برخی اتفاقات؛ تشریح یافته‌های علمی درخصوص امدادهای غیبی؛ توسل به معصومین؛ عرضه برنامه

شاخص	روش‌ها و راهکارهای تربیتی
	<p>معنوی؛ انجام دادن مناسک دینی همچون نماز اول وقت و نماز شب؛ پرهیز از کارهای حرام؛ احترام گزاردن به پدر و مادر.</p>
نماز	<p>تبیین و آموزش‌دهی فلسفه؛ سخن گفتن درباره ثواب، آثار و برکات نماز؛ ذکر پیامدهای نماز؛ نهادینه کردن فرهنگ نماز از طریق برنامه‌ریزی‌های لازم برای نمازخواندن دانش‌آموزان؛ آموزش دادن والدین؛ الگو بودن معلمان در نمازخوانی؛ تشویق دانش‌آموزان به نمازخواندن از طریق جایزه دادن به آن‌ها؛ پرهیز از ارتکاب رفتارهای مستبدانه در بیدار کردن بچه‌ها برای نماز؛ برنامه‌ریزی برای زنگ نماز در مدارس؛ تشویق به نمازخواندن به صورت مناسب؛ آگاه کردن دانش‌آموزان از این مسئله که در همه ادیان، نماز و نیایش وجود دارد؛ تکلیف دادن به دانش‌آموزان دبستان در خصوص نماز؛ برنامه‌ریزی و فضاسازی برای برگزاری باشکوه نماز؛ جلب کردن توجه دانش‌آموزان به آداب نماز؛ برگزاری جشنواره نماز؛ پیشنهاد دادن نمازهای خاص برای رفع گرفتاری؛ بیان خاطرات درباره نماز؛ نصب تابلوی نماز در مدرسه برای انتشار اشعار، نوآوری‌ها و... درباره نماز؛ پخش کردن کارت حدیث در میان نمازگزاران؛ تعیین جایزه برای نمازگزاران.</p>
گناه‌گریزی	<p>تبیین زشتی گناه، و آثار و پیامدهای دنیوی و اخروی آن با توجه به آیات و روایات؛ احیای انگیزه‌های مهم در توجه به آموزه‌های دینی؛ عبرت‌گرفتن از کسانی که به آموزه‌های دین توجه نکرده‌اند؛ تبیین بن‌بست‌های اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی در جوامع غیردینی؛ توجه به اثرپذیری مخاطبان از محیط و گروه‌های مذهبی؛ تحقیر گناه و بزهکاری، و زشت شمردن طنزپردازی درباره آن‌ها؛ عرضه الگوهای خوب از کسانی که گناه را ترک کرده و از این طریق، به لحاظ شخصیتی ارتقا یافته‌اند؛ تبیین دقیق بحث لذت و انواع آن؛ تأکید بر تأثیر ظاهر بر باطن؛ ترویج شعارهای مناسب در مدرسه؛ ناتوان معرفی کردن افراد گناه‌کار؛ معرفی کردن کتاب‌های منتشر شده در حوزه گناه و گناه‌گریزی، و ترغیب دانش‌آموزان به خواندن آن‌ها در ساعت مطالعه؛ ترویج فرهنگ توبه؛ تشویق دانش‌آموزان به محاسبه، مراقبه، مشارطه و معاتبه اعمالشان و نیز جریمه کردن خود در صورت ارتکاب گناه؛ از بین بردن زمینه‌های گناه.</p>
حیا و حجاب	<p>تبیین حیا بر اساس آیات و روایات؛ بررسی پیامدهای دنیوی و اخروی حیا؛ بررسی عواقب دنیوی و اخروی بی‌حیایی؛ فرهنگ‌سازی از طریق رعایت حیا و پرهیز از بی‌حیایی؛ درخواست از دانش‌آموزان برای نوشتن مقاله و سرودن شعر</p>

شاخص	روش‌ها و راهکارهای تربیتی
<p>درباره حیا و حجاب؛ مقایسه‌کردن ویژگی‌های افراد باحجاب و بی‌حجاب؛ جلب توجه اولیا به پوشش مناسب در منزل؛ مواظبت اولیا بر ایجادنکردن زمینه‌های کنجکاوی ناصحیح؛ توجه به مسئله تدریج درحوزه حجاب؛ تحریک عواطف عمومی و غیرت ملی و دینی درخصوص اهداف دشمن در حوزه‌هایی همچون بی‌حیایی جامعه؛ سخن‌گفتن درخصوص حیای خداوند متعال دربرابر بندگان؛ نگاه‌داشتن حریم معلم؛ پرهیز از بی‌حیایی؛ تبیین ارتباط متقابل بین گناه و حیا.</p>	
<p>صداقت، راست‌گویی و درست‌کاری</p>	<p>تبیین دقیق صداقت و راست‌گویی؛ بیان معنای صداقت و راست‌گویی، و ابعاد و پیامدهای دنیوی و اخروی آن؛ فرهنگ‌سازی برای صداقت و راست‌گویی از طریق عرضه الگوهایی از افراد صادق و راست‌گو، تخفیف‌دادن در تنبیه‌ها در صورت راست‌گویی، تبیین جبران راست‌گویی نزد خدا و بیان این مسئله که اگر منفعتی به دلیل راست‌گویی از بین برود، خدا آن را جبران می‌کند؛ تبیین دقیق درست‌کاری و ابعاد آن؛ فرهنگ‌سازی برای درست‌کاری و اتقان در کار از طریق عرضه الگوهایی از افراد درست‌کار در میان مردم و خود دانش‌آموزان، و تشویق‌کردن دانش‌آموزان در صورت درست‌کاری و اتقان در انجام‌دادن کارهایشان؛ بیان فلسفه حرمت دروغ؛ سخن‌گفتن درباره جایگاه دروغ، و تفاوت دروغ با مبالغه و توبه؛ تبیین این مسئله که دروغ، نشانه ضعف است؛ توجیه دانش‌آموزان با استفاده از روش‌های مختلف برای فاصله‌گرفتن از مسخره‌کردن دروغ و دروغ‌گو در مدرسه؛ هشداردادن درباره این مسئله که دروغ در اثر تکرار، به عادت تبدیل می‌شود و شخصیت انسان را شکل می‌دهد؛ تبیین حرام‌بودن دروغ؛ اعتماد منطقی به رفتار دانش‌آموزان؛ بیان آثار دنیوی و اخروی، و مادی و معنوی اهمال‌کاری و بیان عواقب و پیامدهای دنیوی و اخروی، و مادی و معنوی این عمل.</p>
<p>امر به معروف و نهی از منکر</p>	<p>تبیین امر به معروف و نهی از منکر و جوانب مختلف آن با استفاده از آیات و روایات؛ تشریح برکات و آثار دنیوی و اخروی امر به معروف و نهی از منکر؛ عرضه تاریخچه‌ای در معرفی موارد موفق از نقش امر به معروف و نهی از منکر؛ تبیین تقدم مصالح جمعی بر منافع فردی؛ به‌کاربردن واژه‌های زیبا در فرایند امر به معروف و نهی از منکر؛ پرسیدن این سؤال از دانش‌آموزان که «اگر گناهی دیدید و تنها سی ثانیه فرصت داشتید، چگونه نهی از منکر می‌کنید؟»؛ دسته‌بندی دانش‌آموزان براساس عرضه راهکار برای نهی از منکر؛ تکمیل</p>

شاخص	روش‌ها و راهکارهای تربیتی
<p>جملات ناتمام درحوزه امر به معروف و نهی از منکر؛ برگزارکردن مسابقه بین دانش‌آموزان با موضوع امر به معروف و نهی از منکر؛ انشاء، مقاله و داستان نویسی درباره امر به معروف و نهی از منکر؛ گزارش‌دادن خود دانش‌آموزان به کلاس درخصوص امر به معروف و نهی از منکر؛ بیان خاطرات درباره امر به معروف و نهی از منکر؛ تعیین یک روز و ماه به‌نام امر به معروف و نهی از منکر؛ برگزارکردن نمایشگاه‌های مختلف از الگوهای امر به معروف و نهی از منکر؛ لطیفه‌سازی و طنزپردازی درباره بی‌توجهی به امر به معروف و نهی از منکر و ترک این عمل واجب.</p>	<p>ارزش علم و عالم</p> <p>علم باعث افزایش یافتن بهره‌وری عقل می‌شود؛ علم درواقع، کشف قوانین حاکم بر نظام خلقت است؛ بیان آثار دنیوی و اخروی، و مادی و معنوی علم؛ تبیین پیامدهای جهل؛ یادآوری محبوبیت علم نزد خداوند متعال؛ یادآوری اولویت داشتن علوم؛ تبیین شرافت برخی علوم مثل علوم اسلامی و تفقه در دین بر بقیه علوم؛ توجه دین به انواع علوم و معرفی کردن الگوهای دانشمندان دینی مثل جابر بن حیان و خواجه نصیرالدین طوسی، و عنایت ویژه دین به علم و عالم؛ معرفی کردن علمای بزرگ و موفق، و ذکر خاطرات و تشریح زندگی علمی آنان؛ معرفی برترین‌های علمی مدرسه در صبحگاه و مناسبت‌ها؛ ایجاد انگیزه برای علم‌آموزی؛ خاطره‌گویی معلمانی که بر دانش‌آموزان درحوزه علم‌آموزی، بسیار مؤثر بوده‌اند؛ مشخص کردن ساعت مطالعه در مدرسه و تعیین کتاب‌های ویژه برای مطالعه؛ برنامه‌ریزی برای نهادینه کردن استفاده بهینه از وقت؛ دعوت کردن از افراد موفق آموزشگاه؛ پیشنهادکردن راهکارهایی برای حل مشکلات تحصیلی؛ تبیین آثار و برکات احترام‌گزاردن به عالم و معلم؛ ارزش‌گذاری به تلاش و بیان این مسئله که موفقیت، صرفاً درگرو استعداد نیست؛ ایجاد و تقویت رابطه صمیمانه بین معلمان و دانش‌آموزان؛ تلقین توانمندی در تحصیل علم برای دانش‌آموزان ضعیف؛ تشویق دانش‌آموزان به خواندن دعای مطالعه؛ اجتناب از حافظه‌محوری؛ برنامه‌ریزی برای پژوهش محوری در فعالیت‌های علمی؛ ترغیب دانش‌آموزان به عمل‌کردن به دانسته‌هایشان، و بیان عواقب دنیوی و اخروی سرباززدن از این کار؛ برگزارکردن مسابقات علمی و ایجاد رقابت بین هم‌کلاس‌های هم‌سطح و دیگر مدارس وابسته؛ بیان تکنیک‌های موفقیت در تحصیل مثل تندخوانی، روش تحقیق، روش مطالعه، معرفی کردن کتاب‌های مناسب برای هر سن و دوره</p>

شاخص	روش‌ها و راهکارهای تربیتی
	تحصیلی و تهیه‌کردن آن‌ها برای کتابخانه مدرسه؛ استعدادیابی دانش‌آموزان و هدایت آن‌ها به سمت شکوفاکردن استعدادهایشان.
نظام اسلامی، ولایت فقیه و تقلید	تبیین ضرورت قانون‌پذیری انسان و نیاز او به حکومت و حاکم، و بیان فواید و آثار وجود رهبر؛ بیان دلایل اولویت‌داشتن نظام ولایت فقیه و نقد عالمانه نظام‌های دیگر؛ بیان نقش‌پذیری ولایت در ارتقای جایگاه معنوی و نپذیرفتن ولایت در سقوط این جایگاه؛ تبیین عوامل عقب‌ماندگی کشورهای اسلامی؛ برانگیختن غیرت مذهبی و ملی دانش‌آموزان از طریق تشریح مشکلات و افشای توطئه‌های پنهان و آشکار غرب؛ مقایسه جنگ تحمیلی در حکومت اسلامی با جنگ‌های دوستان سال اخیر؛ بیان ضرورت واقع‌نگری افراد در خصوص نظام و پرهیز از ایدئال‌نگری؛ تعدیل انتظارات از الگوها و بیان این مسئله که قرار نیست همه نمره بیست بگیرند؛ تفکیک کاستی‌های دولت و ضعف مسئولین از نظام و ولایت فقیه؛ یادآوری وظایف هرکدام از افراد در مقابل نظام؛ راه‌اندازی گروه سرود و تواشیح درباره انقلاب و نظام؛ علاقه مندرکردن دانش‌آموزان به نظام و ولی فقیه؛ انعکاس دادن گفته‌های تلخ مهاجران از وطن و پخش کردن فیلم‌های موجود در این زمینه؛ تصویرسازی از جامعه بدون حلال و حرام؛ تبیین برخی وحشیگری‌ها در غرب؛ تبیین درست معنای تقلید؛ تبیین پیامدهای مراجعه‌نکردن به متخصص؛ تأکید بر این مسئله که خدا به‌عنوان خالق انسان، بهتر می‌داند چه قوانینی را وضع کند، ضرورت استخراج شدن این قوانین از جانب افراد متخصص، و ممانعت از نظردادن افراد غیرمتخصص در زمینه‌های مختلف و به‌ویژه مسائل دینی.

روش پژوهش

این تحقیق در زمره پژوهش‌های نظری قرار دارد و با استفاده از روش تحلیل محتوای متن به شیوه قیاسی انجام شده است. روش تحلیل محتوای متن عبارت است از تجزیه و تحلیل یک متن و عناصر اصلی تشکیل‌دهنده آن، تبیین ارتباط میان اجزا و سازگاری آن‌ها با یکدیگر، و طراحی سؤال‌های نقادانه در متن به صورت درون‌متنی و برون‌متنی (باقری، سجادیه و توسلی، ۱۳۹۵). جامعه تحقیق، طرح تربیتی مدارس امین را شامل می‌شود که به صورتی جامع، از دو منظر ساختاری و محتوایی مطالعه و واکاوی شده

است. هم‌زمان با فرایند جمع‌آوری اطلاعات، واکاوی، دسته‌بندی، تجزیه و تحلیل و تفسیر یافته‌ها نیز صورت گرفته است.

یافته‌های پژوهش

۱. واکاوی ساختاری روش‌ها و راهکارهای طرح تربیتی مدارس امین

قبل از هر چیز، یادآوری این نکته لازم است که واکاوی براساس ادبیات «راهکار» صورت گرفته که غایت آن، نشان‌دادن راه برای اجرا و برخورداری از قابلیت اجراست.

۱-۱. پایبند نبودن به ویژگی‌ها و استانداردهای راهکار در طراحی و عرضه

مصادیق پایبند نبودن به استانداردهای راهکار، استفاده از کلیدواژه‌هایی همچون «نهادینه‌سازی» و «تیین» در عرضه راهکارهاست. مراد از نهادینه‌شدن، تثبیت کردن و جانداختن چیزی است (دهخدا، ۱۳۵۹، ص. ۴). در اصطلاح جامعه‌شناختی، نهادینه‌شدن، فرایندی منظم از هنجارها، پایگاه‌ها و نقش‌های به هم پیوسته است که مخاطبان، آن را پذیرفته باشند و در روند استواری، نظام‌مندشدن و ثابت‌شدن قرار گرفته باشد؛ بر این اساس، ارزش‌ها و هنجارها زمانی نهادینه می‌شوند که از ویژگی‌های زیر برخوردار باشند: پذیرش اجتماعی یا فردی داشته باشند، به حد ثبات و دوام رسیده باشند، با ویژگی‌های فطری انسان همخوانی داشته باشند (به‌گونه‌ای که از طریق شناخت آن ارزش‌ها بتوان رفتارهای افراد ملتزم به آن‌ها را پیش‌بینی کرد) و عمل کردن براساس آن‌ها مستلزم فشار بیرونی نباشد؛ بنابراین، لازمه نهادینه‌کردن ارزش‌ها در وجود مربی، نقش‌آفرینی عوامل کلان نظام اجتماعی مانند نظام‌های سیاسی، اقتصادی، حقوقی، فرهنگی و عقیدتی، و عوامل ساختاری همچون سازمان‌دهی، برنامه‌ریزی و تدارک مقررات سازمانی، آموزش و رهبری، به‌کارگیری عوامل درونی مثل خود فرد و اعتقادات و باورهای خود، و عوامل بیرونی از قبیل خانواده، گروه‌های همسال، و فعالیت سازمان‌های دولتی و غیردولتی، نهادهای دینی و مذهبی، نهادهای آموزشی و نهادهای فرهنگی و اجتماعی است (شریف‌زاده، رضایی‌منش و عزتی، ۱۳۹۸)؛ از این روی، هر پدیده، زمانی نهادینه می‌شود که سازمان‌یافته و نظام‌مند، ثابت‌شده و نیز پذیرفته‌شده از سوی فرد و جامعه باشد. برپایه این تعریف، لازمه نهادینه‌کردن ارزش‌ها دو چیز است: نخست، اینکه ابتدا ارزش موردنظر در اذهان به‌صورت باور درآید؛ به‌طوری که اراده جمعی، خواهان، پذیرا

و مطالبه‌کننده آن باشد؛ دوم، اینکه ارزش نهادسازی شود؛ بدان معنا که ارزش‌ها و باورها در قالب نهادها، سازمان‌ها و نظام‌های تشکیلاتی قرار گیرند تا نمود خارجی پیدا کنند و ثمرات و آثار این مسئله با توجه به ویژگی‌ها و شاخص‌های نهادینه‌شده احساس شود؛ وگرنه صحبت کردن درباره نهادینه‌شدن، بیشتر در حد گفتار باقی می‌ماند؛ درضمن، موارد ذکرشده به‌عنوان راهکار در شاخص‌های هشت‌گانه که از اصطلاح «نهادینه‌شدن» در آن‌ها استفاده شده است، بعضاً ناظر بر نهادینه‌سازی شاخص موردنظر نیستند؛ علاوه بر آن، دلیل استفاده‌نکردن از اصطلاح «نهادینه‌سازی» در دو شاخص «خودشناسی» و «ارزش علم و عالم» برای خواننده روشن نیست.

دیگر واژه به‌کاررفته در روش‌ها و راهکارهای شاخص‌های ده‌گانه، «تبیین» به‌معنای بیان حقایق و کشف مجهولات است. گاه به‌جای این واژه از واژه «توصیف» استفاده می‌شود که به‌معنای شرح، چگونگی و چیستی مسئله و درواقع، اولین گام در تبیین است؛ زیرا در توصیف، رویدادها به‌مدد واژه‌ها و جملات تعیین می‌شوند و از این طریق، ساخته‌های ذهنی به‌وجود می‌آیند. تبیین ذاتاً به تجزیه و تحلیل نیاز دارد و تحلیل به‌معنی شکستن کل یک پدیده برای رسیدن به اجزای آن، جزئی جدایی‌ناپذیر از تبیین است. توضیح از لوازم تبیین و با ایجاد وضوح همراه است. در اصل، توضیح را می‌توان نوعی تشریح دانست که به آشکارشدن نکات مبهم می‌انجامد و از این روی، تبیین، نیازمند به استدلال و برهان است. تبیین، فرایندی عقلی محسوب می‌شود؛ هرچند مقدماتش را از تجربه یا حس به‌دست بیاورد. در تبیین، به‌جای تشریح یا توصیف و تحلیل رویداد یا مسئله، حدوث چرایی و چگونگی آن بیان می‌شود و از مهم‌ترین شرایط تبیین، صادق‌بودن گزاره‌های مقدماتی آن، یعنی کبری و صغرای استدلال است. تبیین‌پذیربودن و گاه درحیطه علوم طبیعی، آزمون‌پذیربودن مقدمات، از دیگر شرایط و ویژگی‌های تبیین است (پاتریک، ۱۳۷۶). درپی بررسی راهکارهای عرضه‌شده در شاخص‌های ده‌گانه درمی‌یابیم الزامات تبیین در راهکارهای شاخص‌های ده‌گانه به خوبی پیگیری نشده است.

۲-۱. نبودِ رویهٔ یکسان در طراحی

دیگر مسئلهٔ ساختاری در طرح تربیتی مدارس امین، وجود نداشتن الگوی یکسان در معرفی روش‌ها و راهکارهای شاخص‌های ده‌گانه است. در شاخص «امر به معروف و نهی از منکر»، بعد از معرفی اهداف، سیاست‌ها و سپس روش‌ها و راهکارها مطرح شده و دربارهٔ تغییر ساختار این معرفی توضیح داده نشده است.

۳-۱. کم‌توجهی به نیازها و منطق متریان

نسبت میان روش‌ها و راهکارهای تربیتی عرضه‌شده با نیازهای مخاطبان، مبهم است. برخی گزاره‌های عرضه‌شده به‌عنوان روش‌ها و راهکارهای تربیتی، چیزی بیش از گزاره نیستند و نمی‌توان آن‌ها را به‌عنوان راهکار مطرح کرد؛ مانند این موارد: «علم باعث افزایش یافتن بهره‌وری عقل می‌شود» و «علم در واقع، کشف قوانین حاکم بر نظام خلقت است».

۲. واکاوی محتوایی قابلیت‌ها و کاستی‌های راهکارهای طرح تربیتی مدارس امین

در این بخش، پس از بررسی و تحلیل روش‌ها و راهکارهای شاخص‌های ده‌گانه، قابلیت‌ها و کاستی‌های هریک از شاخص‌های ده‌گانه در این طرح تربیتی را به تفکیک تبیین می‌کنیم.

۲-۱. شاخص خودشناسی

یکی از قابلیت‌های طرح مورد بحث، پرداختن به موضوع خودشناسی برای دانش‌آموزان در نظام آموزش و پرورش رسمی و عمومی است. خودشناسی عبارت است از فرایند مواجههٔ فرد با خویش که به شناخت توانایی‌ها، امکانات، احساسات، آفت‌ها و عیب‌های شخص معطوف است. اهمیت خودشناسی در نظام آموزشی رسمی و عمومی به قدری است که در نظام آموزش و پرورش، چنان‌که انتظار می‌رود، مسیر برای خودشناسی دانش‌آموزان هموار نشده است تا آنان بتوانند به آگاهی‌های لازم دربارهٔ خود و توانمندی‌ها، قابلیت‌ها و کاستی‌هایشان دست یابند؛ از این روی، پرداختن به موضوعی به‌نام «خودشناسی» در تعلیم‌دادن دانش‌آموزان، به شرطی که زمینهٔ لازم برای عملیاتی‌شدن آن فراهم شود، بسیار مطلوب است؛ چنان‌که پیامبر اکرم (ص) فرموده‌اند: «هرکس خود را شناخت، خدای خود را شناخته است». ز دیگر نقاط قوت راهکارهای این

شاخص، موضوع دیدگاه‌پذیری است (طهماسب، قربانی و پورحسین، ۱۳۸۵). دیدگاه‌پذیری، دسترسی به خودپنداشت را برای فرد تسهیل می‌کند، در فعال کردن بازنمایی‌های مرتبط با خود، نقش اساسی دارد و بدین ترتیب، دستیابی به فرایندهای دخیل در خودشناسی را قوت می‌بخشد.

درزمینه کاستی‌های طرح موردبحث، ذکر این نکته لازم است که دو وجه کلیدی خودشناسی، یعنی تجربه‌ای و تأملی‌بودن آن، چنان‌که انتظار می‌رود، در راهکارها موردتوجه قرار نگرفته‌اند. خودشناسی تجربه‌ای، درون‌دادی بلافصل از تجارب فردی را فراهم می‌آورد که برای مقابله با چالش‌ها و دستیابی به اهداف پیش‌روی ضرورت دارد؛ همچنین از صورت خودکار و بی‌اختیار پاسخ‌دهی جلوگیری می‌کند. خودشناسی تأملی، عبارت از پردازش شناختی اطلاعات مربوط به خود است که با گذشته ارتباط دارد. در این‌گونه خودشناسی، فرد از طریق کنش‌های شناختی عالی و پیچیده‌تر، تجارب فردی را تحلیل می‌کند و بدین صورت، به طرح‌های ذهنی پیچیده‌تری دست می‌یابد که سازش‌یافتگی او را تسهیل می‌کنند؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود طراحان و برنامه‌ریزان طرح تربیتی مدارس امین در ویرایش جدید این شاخص، به پذیرش دیدگاه دیگران (دیدگاه‌پذیری)، جلب توجه متریبان به ابعاد مختلف وجودی خود مانند ابعاد جسمانی و روانی، قابلیت‌ها و محدودیت‌های خویش، و پردازش شناختی اطلاعات مربوط به خود از طریق کنش‌های شناختی عالی و پیچیده که سازش‌یافتگی را تسهیل می‌کنند، توجه کافی داشته باشند و برای دستیابی به این مهم برنامه‌ریزی کنند.

۲-۲. شاخص عشق و محبت به خدا

یکی از قابلیت‌های راهکارهای این شاخص، طراحی و توسعه فرهنگ مأنوس‌بودن با قرآن و اهل‌بیت در دانش‌آموزان است؛ زیرا محبت از مؤلفه‌های عاطفی و ارکان دینداری است و دستاوردهای فراوان دارد (داوودی، ۱۳۸۸). محبت نماینده طاعت برخاسته از کمال خشنودی خداست که پشتوانه‌ای داوطلبانه، بالاتر از آن چیزی دارد که تکلیف، وظیفه و قانون وضع می‌کند. محبت به خداوند متعال و اهل‌بیت (ع)، فرد را به مراتب عالی‌انسانیت و کمال ارتقا می‌دهد و سبب پیشرفت او می‌شود (کلینی، ۱۳۷۵). خداوند- تبارک و تعالی- در قرآن کریم، خطاب به بندگانش می‌فرماید: «اگر مرا دوست

دارید و اگر محبت من در قلب شما قرار گرفته، شایسته است از دستورات من پیروی کنید. چگونه ممکن است کسی به دیگری اظهار ارادت و علاقه قلبی کند؛ اما به دستورات او گوش ندهد؟» (نازعات، ۴۰ و ۴۱). وقتی محبت در وجود انسان ریشه دواند، بدخواهی و کینه توزی به عنوان حالتی ناپایدار و غیراصیل از بین خواهد رفت (کلینی، ۱۳۷۵). پرداختن به محبت با این مختصات در نظام آموزش و پرورش، از نقاط قوت در طرح تربیتی مدارس/امین محسوب می شود؛ به علاوه، در این طرح، از مشارکت خود دانش آموزان در استقرار و بهینه سازی محبت به خداوند متعال و اهل بیت در وجود آنان بهره برداری می شود.

به دنبال تعمق در راهکارهای عرضه شده در می یابیم بخشی از گزاره های مطرح شده، ناظر بر راهکار برای دستیابی به شاخص مورد نظر نیستند و بخشی از موارد مطرح شده تحت عنوان راهکار، موارد تبیینی ای هستند که بیشتر از جنس هدف اند تا راهکار؛ علاوه بر آن، لازم است در راهکارهای عرضه شده، پیش نیازهای ایجاد محبت مورد توجه قرار گیرد (داوودی، ۱۳۸۸). در راهکارهای عرضه شده، این موضوع، مورد نظر بوده است؛ اما می بایست بیشتر به آن پرداخته می شد؛ به علاوه، جای پرسشگری و پرورش پرسشگری در اندیشه دانش آموزان برای ایجاد معرفت که پیش نیاز محبت محسوب می شود، بسیار خالی است. اگر اطلاعات دینی را پیش از مطرح شدن پرسش در ذهن مرتب عرضه کنیم، تربیت دینی به معنای بیرونی آن را مطرح کرده ایم؛ در حالی که مطلوب در تربیت دینی، عرضه دین به معنای درونی آن است. در راهکارهای عرضه شده، درباره چگونگی عملیاتی کردن ایجاد محبت و عشق به خدا، قرآن و اهل بیت، و فراهم آوردن زمینه برای تحقق یافتن این مهم در جامعه دانش آموزی، سخن گفته نشده و جای این موضوع، بسیار خالی است؛ به علاوه، تقویت دل از بحث های کلیدی در ایجاد محبت و عشق به خدا محسوب می شود. براساس آنچه در منابع اسلامی آمده است، از جمله عواملی که انسان را در مسیر عشق به خدا همراهی می کنند، موارد ذیل را می توان برشمرد: صبر و شکیبایی در برابر مشکلات، ناملایمات و مصیبت ها؛ پیروی از پیامبر (ص) براساس مفاد آیه شریفه «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ» (آل عمران، ۳۱)؛ جهاد در راه خدا؛ توبه و بازگشت؛ پشیمانی از گناهان؛ روی آوردن به

لطف و رحمت بی‌کران الهی (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۷، ج. ۷، ص. ۴۶۴)؛ انفاق (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۷، ج. ۷، ص. ۲۷۴)؛ ایمان و عمل صالح: «وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ»: «و اما کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، [خداوند] مزدشان را به‌تمامی به آنان می‌دهد و خداوند بیدادگران را دوست نمی‌دارد» (آل عمران، ۵۷)؛ احسان (بقره، ۹۵)؛ پاکی: «ما يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ» (مائده، ۶). این موارد از جمله موضوعاتی هستند که جای آن‌ها در راهکارهای شاخص «عشق و محبت به خدا» خالی است و پیشنهاد می‌شود موردتوجه قرار گیرند.

۲-۳. شاخص ایمان به غیب

روز رستخیز و حیات اخروی از مبانی مهم تربیت اسلامی محسوب می‌شود. این باور، هدفمندی، مسئولیت‌شناسی، امید و نشاط را در انسان پدید می‌آورد و ضامن اجرایی مهم برای تحقق یافتن اخلاق و ارزش‌های انسانی و دینی در راستای سلامت، سعادت، کمال و تعالی فرد و جامعه است. خداوند متعال در قرآن کریم، با بیان ویژگی‌های زندگی اخروی، این زندگی را حقیقی و جاودان معرفی کرده است (عنکبوت، ۶۴؛ حسینی شریفی، ۱۳۹۲). یکی از محاسن پرداختن به معادباوری در نظام آموزش رسمی و عمومی، این است که اعتقاد به معاد، منافع شخصی را با مصالح اجتماعی گره می‌زند. انسانی که به آخرت معتقد باشد، خود را درقبال اعمالش پاسخ‌گو می‌داند و باورداشتن به زندگی پس‌از مرگ، در اصلاح افراد و تشویق آنان به رعایت کردن اصول و ارزش‌های انسانی، به مراتب بیش‌از دادگاه‌ها و کیفرهای معمولی، مؤثر است؛ از این روی، خداوند متعال می‌فرماید: «از روزی پرهیزید که هیچ کس به‌جای دیگری جزا داده نمی‌شود و نه شفاعتی از او پذیرفته خواهد شد و نه غرامت و... و نه کسی به یاری او می‌آید» (بقره، ۴۸). ایمان داشتن به غیب، یکی از راه‌های هدایت انسان به سوی عمل صالح است که از جانب خداوند متعال و خود انسان‌ها صورت می‌گیرد.

به‌دنبال تعمق در راهکارهای عرضه‌شده درمی‌یابیم باور (ایمان) به زندگی پس‌از مرگ را نمی‌توان در جامعه دانش‌آموزی با استفاده از روش نقلی ایجاد کرد؛ زیرا ایمان، مقوله‌ای درونی است و اصولاً با فعالیت گفتاری و نقلی نمی‌توان مقوله درونی را

نهادینه کرد. نهادینه کردن این باور در جامعه دانش‌آموزی، به ایجاد معرفت، محبت و الگوهای مناسب نیازمند است؛ از این روی، راهکارهای نقلی (صرفاً تبیین اهمیت آخرت و اصالت دادن به آن بدون ایجاد معرفت و محبت به این مقوله در دانش‌آموزان) هرچند لازم است، توانایی کافی برای نهادینه کردن باور به زندگی پس از مرگ را ندارد؛ درضمن، برخی راهکارهای عرضه شده با موضوع معادباوری ارتباط درجه دو دارند و راهکارها بسیار کلی هستند. پرهیز از گناه، شکرگزاری درقبال نعمت‌های خداوند متعال، پرهیز از کفران نعمت، نیکوکاری، طمع‌نورزیدن در امور دنیوی، صبر و بردباری از راهکارهایی هستند که با استفاده از آن‌ها می‌توان ایمان خود به غیب را تقویت کرد. جای چنین راهکارهایی در طرح تربیتی مدرسه/امین، خالی است و پیشنهاد می‌شود این راهکارها تقویت شوند.

۲-۴. شاخص نماز

به‌طور کلی، نماز، عملی است عبادی که روح آن، ارتباط با خدا و ذکر و تسبیح اوست. این فریضه را می‌توان عبارت از نیایش و ستایشی دانست که با کیفیت و حالاتی خاص از روی خضوع در ادیان مختلف به صورت‌های متفاوت انجام می‌شود. شاخص نماز در راستای تقویت تربیت عبادی دانش‌آموزان مطرح می‌شود و تربیت عبادی یعنی آموزش عبادات و کیفیت آن‌ها و تلاش برای ایجاد روحیه پرستش و نیایش در مترینان؛ به‌گونه‌ای که افراد به انجام دادن مناسک و تکالیف عبادی، ملزم و متعهد شوند (موسوی، ۱۳۹۶؛ غلامی، ذاکری و زینلی، ۱۳۹۸). از جمله موارد ذکرشده در حوزه فلسفه تعلیم تکالیف عبادی به کودکان، آن است که از این طریق، انجام دادن اعمال عبادی بر اثر مداومت برای کودکان، ملکه شود و بدین ترتیب، وقتی آنان به سن تکلیف می‌رسند، انجام دادن تکالیف برایشان دشوار نباشد (زینب و سیفی، ۱۳۹۹). نمازخواندن با حضور قلب به‌عنوان یکی از شاخص‌های تربیت اسلامی، به سبب داشتن دستاوردهای ارزشمند برای نمازگزار، از اهمیت فراوان برخوردار است. یقیناً خداوند متعال به عبادت‌های بندگان نیازی ندارد و سود عبادت به خود بندگان می‌رسد؛ همان‌گونه که درس خواندن و تلاش کردن شاگردان به نفع خود آنان است. آرامش خاطر و آسودگی روان از گم‌شده‌های انسان امروزی است و همگان نیازمند و طالب آن هستند. نماز و

یاد خدا روح سرگردان انسان را آرام می‌کند و او را از دغدغه‌های گوناگون زندگی می‌رهاند. از جمله دستاوردهای نمازگزاردن و یاد خدا می‌توان کاهش یافتن آسیب‌های اجتماعی (بلوردی و قوی‌دل، ۱۳۹۹) و ارتقایافتن ویژگی‌های روان‌شناختی همچون کم شدن افسردگی و تقویت سلامت روان (نوری، غلامی حیدری، سوادی، چمنی، زارع و نوروزی، ۱۳۹۸) را برشمرد؛ از این روی، چگونگی آماده‌کردن دانش‌آموزان برای انجام دادن این تکلیف عبادی اهمیت بسیار دارد؛ زیرا اگرچه فرزندان تا وقتی به سن بلوغ نرسند، تکلیفی متوجه آنان نیست، پس از رسیدن به سن تکلیف، با مجموعه‌ای از تکالیف شرعی مواجه می‌شوند و اگر والدین و مربیان، فرزندان را برای انجام‌دادن این تکالیف آماده نکرده باشند، پذیرش و به‌جای‌آوردن آن‌ها برایشان دشوار خواهد شد. نکته مهم در تربیت عبادی، تشویق، محبت، مدارا و توجه به توان‌مندی در انجام‌دادن تکالیف عبادی است (موسوی، ۱۳۹۶).

از جمله کاستی‌های راهکارهای عرضه‌شده در حوزه نماز، این است که بخشی از گزاره‌های مطرح‌شده تحت عنوان راهکار، در واقع از جنس راهکار نیستند. گزاره‌های ناظر بر تبیین و ناظر بر نهادینه‌سازی، از این دسته‌اند و باید به آن‌ها توجه کرد. رفق، مدارا و توجه به توان‌مندی در انجام‌دادن تکالیف عبادی، در میان راهکارهای عرضه شده در طرح تربیتی مدارس امین، چندان فروغی ندارند و لازم است در ویرایش جدید تقویت شوند؛ علاوه بر آن، اقناع‌مندی در انجام‌دادن مناسک دینی، مسئله‌ای کلیدی و تعیین‌کننده است که در میان راهکارهای عرضه‌شده دیده نمی‌شود. ویژگی‌های مبلغان در جلب نظر دانش‌آموزان و تشویق آنان به انجام‌دادن مناسک دینی مانند نماز هم مسئله‌ای بسیار مهم است که باید درباره آن، تدابیری اندیشید. در نهایت، رویکرد پرداختن به نماز در این شاخص، تمرکز حداکثری بر بُعد فردی است و به دیگر سخن، پرداختن به بُعد اجتماعی نماز در میان این راهکارها چندان پررنگ نیست.

۲-۵. شاخص گناه‌گریزی

مسئله گناه‌گریزی در راستای توسعه و ترویج تربیت اخلاقی مطرح می‌شود و در تعلیم و تربیت اسلامی، بنای تربیت اخلاقی بر پیشگیری از ابتلای انسان به رذایل اخلاقی، پایبندی به اخلاق حسنه، و تمرین و تکرار فضایل اخلاقی برای دستیابی به

سعادت و کمال جاودانه است (شورای عالی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰ ب). امام علی (ع) در نهج البلاغه، اخلاق و تربیت اخلاقی را در دو بُعد فردی و اجتماعی، و با استفاده از روش‌هایی همچون تذکر، یادآوری نعمت‌ها، موعظه، خطابه، عبرت‌آموزی، امر به معروف و نهی از منکر، مشارطه، مراقبه، محاسبه و معاتبه مطرح کرده است (نهج البلاغه، ۱۳۸۳). تربیت اخلاقی، دارای مؤلفه‌های شناختی، عاطفی و رفتاری است. در بُعد شناختی، آموزش و شناخت آموزه‌های اخلاقی مطرح می‌شود، در بُعد عاطفی، احساس نیاز و برانگیخته‌شدن مرتبی به مسائل اخلاقی مطرح است و در بُعد رفتاری، توانایی انجام‌دادن کارهای خوب و فاصله‌گرفتن از کارهای بد، مورد توجه قرار می‌گیرد (تقوی‌نسب و شمشیری، ۱۳۹۵)؛ بر این اساس، نهادینه‌کردن گریز از گناه و انجام‌دادن فضایل اخلاقی در بدنه آموزش رسمی و عمومی، از مسائل مهم به‌شمار می‌آید.

نکته قابل توجه در راهکارهای گناه‌گریزی در طرح تربیتی مدارس امین، آن است که بخشی از راهکارهای عرضه‌شده در این طرح، نه از جنس راهکار، بلکه از جنس هدف‌اند و باید به آن‌ها پرداخته شود. در راهکارهای عرضه‌شده، تمرکز اصلی بر شاخص رفتارهای گناه‌گریزانه، آن‌هم با استفاده از ابزار گفتار و نقل است؛ درحالی که پیش‌نیاز اصلی گناه‌گریزی، ایمان و باور قوی به معبود است؛ یعنی قوت ایمان باید به حدی باشد که سبب شود انسان در همه جا خداوند متعال را حاضر و ناظر بر خود و اعمالش بداند و در این صورت می‌توان به فاصله‌گرفتن دانش‌آموزان از ارتکاب گناه امید داشت؛ علاوه بر آن، ارتکاب گناه در هر وضعیت، معلول مجموعه‌ای از عوامل مختلف آموزشی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است و بنابراین باید در راهکارهای عرضه‌شده، به فاصله‌گرفتن از عوامل ایجادکننده گناه و علاوه بر آن، به ابعاد شناختی و عاطفی گناه‌گریزی به‌عنوان یک رفتار اخلاقی مغفول توجه شود. منطبق‌نبودن بخشی از راهکارها با منطق نوجوانان و جوانان امروزی، و روشن‌نبودن مفهوم گناه برای آنان از مواردی است که باید در طرح تربیتی مدارس امین، مورد توجه قرار گیرد.

۲-۶. شاخص حیا

یکی از شاخص‌های مطرح در حوزه تربیت اخلاقی، حیا است. این مقوله، صرفاً شاخصی اخلاقی نیست که سعادت ابدی انسان را همراه داشته باشد؛ بلکه معیاری برای احراز

شرط ایمان قلمداد می‌شود. حیا خود بر دو نوع تقسیم می‌شود: یکی حیا در رفتار و دیگری حیا در اعضا. از جمله مصادیق حیا در اعضا می‌توان حیا در کلام را نام برد. مصادیق حیا در رفتار، مباحث مربوط به عفاف و غریزه جنسی را شامل می‌شوند و مصادیق حیا در کلام، مشتمل بر سکوت کردن و واردنشدن در برخی موضوعات هستند. حیا علاوه بر اجتناب از گناهان، پرهیز از امور ناپسند در عقل و عرف را نیز دربر می‌گیرد و صفاتی همچون وقاحت، بی‌مبالاتی در ارتکاب محرمات شرعی و زشتی‌های عقلی و عرفی، بدزبانی و پرده‌داری با واژه «حیا» تقابل معنایی دارند (اسدیان، قطبی و شعیری، ۱۳۹۴). در نظام اخلاقی حیا محور، درک حضور خداوند متعال، موجب خودنظارتی بر گرایش‌ها، افکار، و هیجانات پسندیده و ناپسند می‌شود. حیا و عفاف با یکدیگر ارتباطی تنگاتنگ دارند و حیا از نفس آدمی در برابر زشتی‌ها، بدی‌ها و کاستی‌ها محافظت می‌کند. حیا بر دو نوع تقسیم می‌شود: یکی حیای عاقلانه بدین شرح که انسان چه در خلوت و چه در معرض دید دیگران، مرتکب فعل حرام نمی‌شود و همواره خود را در محضر خدا می‌بیند؛ دیگری حیای جاهلانه بدین شرح که انسان به علت کم‌رویی، بسیاری از مسائلی را که از آن‌ها آگاهی ندارد، نمی‌پرسد و در نتیجه، همواره نادان باقی می‌ماند. امام علی (ع) درباره حیای عاقلانه می‌فرماید:

شرم و حیا جامه‌ای است در بردارنده و حجابی است بازدارنده از گناه و پوششی است نگاه‌دارنده از بدی‌ها. حیا گوهری است همراه با دین، برانگیزنده مهر و محبت، و چشمی است مراقب و از بین‌برنده فساد و تباهی، و بازدارنده از فحشا و زشتی (خجسته و خرمی‌نسب، ۱۳۹۸).

حیا هم بازدارنده است و هم وادارنده (خجسته و خرمی‌نسب، ۱۳۹۸). اگر حیا بازدارنده باشد، تنها زمانی می‌توان از آن استفاده کرد که لازم باشد کاری ترک شود و فقط به کسی می‌توان آن را توصیه کرد که قصد دارد کاری ناشایست انجام دهد؛ اما اگر حیا علاوه بر بازدارندگی، وادارنده نیز باشد، برای انجام دادن کارهایی شایسته که احتمال ترکشان می‌رود نیز می‌توان از آن بهره گرفت (پسندیده، ۱۳۸۳، ص. ۳۶).

در قرآن کریم، حیا با توجه به وضعیت مورد توجه قرار گرفته است و جنسیت، وضعیت و موقعیت فرد، و مهم‌تر از همه، آگاهی می‌تواند به‌کارگیری حیا را با مشکلاتی مواجه کند. این موارد، نکات کلیدی در پرورش دادن حیا در تربی هستند که

در راهکارهای عرضه شده در طرح تربیتی مدارس امین، چنان که شایسته است، مدنظر قرار نگرفته اند؛ به علاوه، راهکارهای عرضه شده از نوع کلی هستند و نهادینه کردن این ویژگی‌ها مستلزم به‌کارگیری الگوهای عملی است؛ نه استفاده از اهرم‌های گفتاری؛ به دیگر سخن، نهادینه کردن حیا و عفاف در جامعه دانش‌آموزی به الگوهایی مناسب نیاز دارد؛ وگرنه ادبیات و معارف دینی ما درحوزه این ویژگی‌ها بسیار غنی است؛ علاوه بر آن، در راهکارهای عرضه شده، بر شیوه‌های فردی ترویج حیا تمرکز و از شیوه‌های اجتماعی ترویج حیا فاصله گرفته شده است.

۲-۷. شاخص صداقت و راست‌گویی

صداقت و راست‌گویی از مؤلفه‌های کلیدی در تربیت اخلاقی، از ویژگی‌های والای انسانی، از ارکان اساسی سعادت بشر، و مایه تعالی انسان در ابعاد مادی و معنوی هستند (حر عاملی، ۱۳۸۴، ص. ۵۰۶). بنیان ایمان، صداقت است و ایمان کامل پس از راستی و اصلاح گفتار تحقق می‌یابد. بین صداقت و ایمان، رابطه‌ای ناگسستنی وجود دارد و مراتب صداقت بدین شرح‌اند: صداقت در گفتار، صداقت در کردار، صداقت در پندار، صداقت در تصمیم‌گیری، و صداقت در وفاداری به عزم و تصمیم (کلینی، ۱۳۷۵، ج. ۲، ص. ۸۶). صداقت را می‌توان عبارت از نبود تضاد و تعارض میان افکار، اعمال و نیت دانست. این مقوله در وهله نخست باید در وجود فرد متجلی شود و سپس در برابر دیگران نمود یابد (ایازی، ۱۴۰۱؛ یادگاری، صالحی و سجادیه، ۱۳۹۸). صداقت مؤلفه‌هایی دارد که از جمله آن‌ها موارد ذیل را می‌توان نام برد: عمل کردن به وعده‌ها و ایجاد ثبات و سازگاری میان گفتار و رفتار؛ عمل کردن به وظایف و تکالیف؛ امانتداری؛ برخورداری از اخلاق نیک (ضرغامی فرد و دانایی فرد، ۱۳۹۵). قرآن کریم، احادیث نبوی، نهج البلاغه، و ادعیه و دستورالعمل‌های برجای مانده از بزرگان دینی، همگی شواهدی برای تأیید این مدعا هستند. کلید طلایی صداقت، زندگی پاکیزه دنیوی و اخروی است که در آیات و روایات متعدد، درباره آن سخن گفته شده است (مانند: احزاب، ۷-۸). یکی از دلایل احترام‌گزاردن اعراب به پیامبر (ص)، راست‌گویی و صداقت آن حضرت بود؛ زیرا آنان هرگز از او دروغ نشنیده بودند. براساس آنچه گفتیم، به‌طور کلی، نهادینه کردن

صداقت در جامعه دانش‌آموزی و به دنبال آن، در نظام اجتماعی، نویدبخش ایجاد جامعه سالم است.

یکی از عوامل زمینه‌ای صداقت و درست‌کرداری، نهادینه‌کردن اعتقادات و باورهای اصیل دینی است؛ حال آنکه تعمیق در راهکارهای عرضه‌شده در شاخص صداقت و راست‌گویی نشان می‌دهد دستیابی به این مهم، چنان‌که باید و شاید، در راهکارها مورد توجه قرار نگرفته است؛ علاوه بر آن، در راهکارهای عرضه‌شده، کمتر به اهمیت هماهنگ‌بودن گفتار و کردار، و مضرات ناشی از دوگانگی عملکرد مربی توجه شده است. دیگر نکته قابل توجه، آن است که صداقت به‌عنوان یک ویژگی اخلاقی، محصول عوامل متعدد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... است و اگر همه عوامل، وظایفشان را به‌درستی انجام دهند، این ویژگی در متربیان نهادینه می‌شود؛ به دیگر سخن، هرچند آموزش‌دادن اخلاقیات ضرورت دارد، برای نهادینه‌کردن ویژگی‌های اخلاقی‌ای مانند صداقت، اقدامات دیگری علاوه بر آموزش باید صورت گیرد.

۲-۸. شاخص امر به معروف و نهی از منکر

یکی از روش‌های مورد استفاده در تربیت اخلاقی، امر به معروف، یعنی ارشاد به سوی خوبی‌ها و فضایل، و نهی از منکر، یعنی انتقاد از زشتی‌ها و رذایل است. در احکام دینی، واجبات و مستحبات، معروف نام دارند و محرمات و مکروهات، منکر قلمداد می‌شوند؛ از این روی، واداشتن افراد به انجام‌دادن کارهای واجب و مستحب، امر به معروف و بازداشتن آن‌ها از کارهای حرام و مکروه، نهی از منکر نام دارد. نهادینه‌کردن این اصل در نظام آموزش رسمی و عمومی، دستاوردهای فراوان فردی و اجتماعی دارد؛ البته به شرطی که به پیش‌نیازهای آن توجه کافی شود. از جمله پیش‌نیازهای مهم امر به معروف و نهی از منکر، عامل‌بودن است و چنانچه پیش‌نیازها رعایت نشوند، پیامدهایی مخرب بروز خواهند کرد. اهمیت امر به معروف و نهی از منکر از نظر امام علی (ع) به قدری است که آن حضرت به امام حسین (ع) فرموده‌اند: «به نیکی‌ها امر کن و خود، نیکوکار باش و با دست و زبان، بدی‌ها را انکار کن و بکوش تا از بدکاران، دور باشی و در راه خدا آن‌گونه که شایسته است، تلاش کنی» (نهج البلاغه، ۱۳۸۳، نامه ۳۱). عامل‌بودن مربی به معروف و فاصله‌گرفتن وی از منکر، مسئله‌ای بسیار مهم است

که او برای موفقیت در امر به معروف و نهی از منکر، و همچنین موفقیت در فرایند آموزش باید به آن توجه کند.

عامل بودن امر به معروف، نقشی مهم در موفقیت عملکرد وی ایفا می‌کند؛ ولی این موضوع در راهکارهای پیشنهادی در طرح تربیتی مدارس امین، چنان‌که باید و شاید، مورد توجه قرار نگرفته و لازم است در ویرایش جدید، به آن توجه ویژه شود؛ البته امر به معروف و نهی از منکر، شرایطی دارد که مهم‌ترین آن‌ها شناخت معروف و منکر است؛ حال آنکه به این مسئله نیز آن‌گونه که انتظار می‌رود، در راهکارهای پیشنهادی طرح پرداخته نشده است. دیگر نکته قابل توجه، این است که همواره موانعی پیش‌روی اجرای امر به معروف و نهی از منکر در جامعه قرار دارند که در راهکارها به آن‌ها اشاره نشده است؛ همچنین در ادبیات تربیت اسلامی، امر به معروف و نهی از منکر، مراتبی دارد که باید مورد توجه قرار گیرند؛ اما در راهکارهای پیشنهادی به آن‌ها اشاره نشده است. در نهایت، بیشتر راهکارهای عرضه شده، از نوع کلامی هستند (مردانی، آیتی و نقیبی، ۱۳۹۶)؛ در حالی که استفاده از راهکارهای غیرکلامی برای امر به معروف و نهی از منکر، دستاوردهایی قابل توجه دارد.

۲-۹. شاخص ارزش علم و عالم

این شاخص عام، ناظر بر ابعاد مختلف تربیت است و از جنس دیگر شاخص‌های نُه‌گانه نیست؛ البته به‌طور کلی، توجه به علم و قدرت علمی به‌عنوان کلید موفقیت و عامل تعیین‌کننده در برتری قدرت هر کشور، بر کسی پوشیده نیست. مسئله مرزشکنی دانش و جنبش نرم‌افزاری به‌عنوان راه میان‌بر برای جبران عقب ماندگی‌ها، انتظاری بجا و قابل توجه است (باقری، ۱۳۹۶)؛ علاوه بر آن، در قرآن کریم به مقوله علم، چه به معنای یک ارزش و به‌عنوان امر وجودی و وصف اخلاقی، و چه به معنای یک روش و به‌عنوان واقعیات عینی و قابل پژوهش توجه شده است (جعفری کمانگر و تقی‌زاده چاری، ۱۳۹۸). تقویت علم و بنیة علمی، سبب توانمندشدن نظام آموزشی و افزایش یافتن قدرت آن در بلندمدت می‌شود (هدایتی، ۱۳۹۹). در حال حاضر، با توجه به اینکه به دلیل وجود مسائل سیاسی و اجتماعی متعدد، جایگاه علم و عالم نزد جوانان تاحدودی

تنزل یافته است، پرداختن به این موضوع در نظام آموزش رسمی و عمومی اهمیت فراوان دارد.

نکته درخور توجه در این بحث، آن است که راهکارهای عرضه‌شده در این شاخص، بیشتر معطوف به ارزش علم هستند و بحث روشی، یعنی مطالعه کتاب آفاقی (جهان محسوس بیرون) و سیر در کتاب انفسی (عالم معقول درون) برای کشف حقیقت مطلق، چندان مورد توجه قرار نگرفته است؛ علاوه بر آن، راهکارهای عرضه‌شده، بسیار پراکنده و فاقد انسجام درونی هستند و دستیابی به این هدف باید در سطوح کلان سیاست‌گذاری در قالب اسناد تحولی و بالادستی مورد توجه واقع شود؛ بنابراین، در ویرایش جدید از طرح تربیتی مدارس امین، لازم است انسجام‌بخشی به راهکارهای این شاخص، مورد توجه ویژه قرار گیرد.

۲-۱۰. شاخص ولایت فقیه و تقلید

پرداختن به بحث ولایت در راستای یکی از اصول مهم در تربیت اعتقادی به نام امامت قرار دارد و امام‌شناسی، معطوف به شناخت اهل‌بیت است (کلینی، ۱۳۷۵، ج. ۴، ص. ۵۷۹). ولایت فقیه به‌عنوان یکی از ارزش‌های بنیادین سیاسی، عبارت از تشکیل‌دادن و اداره‌کردن حکومت اسلامی به‌منظور اجرای احکام اسلامی، گسترش‌دادن ارزش‌های اسلامی و اخلاقی، و جلوگیری از بروز ضدا ارزش‌ها و مقابله با آنهاست که مشروعیت خود را از خداوند متعال و مقبولیتش را از مردم دریافت می‌کند؛ از این روی، تحقق یافتن ارزش سیاسی ولایت فقیه، نیازمند آموزش و تربیت صحیح است (مروجی طبسی و کریم‌زاده، ۱۳۹۸). نکته مهم در این مبحث، آن است که جایگاه ولایت فقیه در آموزش و پرورش را باید در اهداف آرمانی نظام آموزشی، اسناد تحولی آموزش و پرورش و اسناد بالادستی نظام جمهوری اسلامی جست‌وجو کرد تا اصل ولایت فقیه بتواند مبنای سیاست‌گذاری‌های تربیتی در حوزه‌های اجتماعی و سیاسی قرار گیرد؛ البته معرفت امام، امری مشکک است و انسان‌ها برحسب درجات معرفتشان از معرفت ولی فقیه بهره‌مند می‌شوند.

آسیبی که راهکارهای مرتبط با این شاخص را تهدید می‌کند، آن است که اولاً جنس این شاخص و به‌دنبال آن، راهکارهای عرضه‌شده بیش از اینکه تربیتی باشند، از نوع

سیاسی هستند؛ ثانیاً راهکارهای عرضه شده، کلی هستند؛ به حدی که نمی توان دست یافتن یا دست نیافتن به آنها را در بدنه آموزش و پرورش رسمی پیگیری کرد؛ از این روی پیشنهاد می شود در بازنگری راهکارهای عرضه شده، کلی گویی صورت نگیرد.

بحث و نتیجه گیری

هدف از این مطالعه، واکاوی ساختاری و محتوایی روش ها و راهکارهای شاخص های ده گانه طرح تربیتی مدارس امین بوده و این تحقیق با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی، با رویکرد انتقادی و به شیوه قیاسی انجام شده است. جمع بندی تحلیل های انتقادی صورت گرفته از راهکارهای شاخص های ده گانه طرح تربیتی مدارس امین نشان می دهد این طرح در راستای تقویت و تعمیق تربیت دینی (اعتقادی، عبادی و اخلاقی) دانش آموزان در نظام تربیت رسمی و عمومی ازسوی معاونت تبلیغ حوزه های علمیه مطرح شده است و در حال حاضر، در برخی مدارس تحت پوشش حوزه های علمیه (مدارس امین نوع یک) ازسوی معاونت تبلیغ و آموزش های کاربردی اداره کل همکاری های تبلیغی حوزه های علمیه اجرا می شود؛ همچنین در برخی مدارس تحت پوشش وزارت آموزش و پرورش که به مدارس امین نوع دو معروف اند، با مدیریت ستاد همکاری های حوزه های علمیه و آموزش و پرورش، در حال اجرا شدن است.

در بُعد ساختاری، اولین نکته قابل توجه در نقد روش ها و راهکارهای شاخص های ده گانه به خود کلمه «راهکار» مربوط می شود. به طور کلی، از راهکار، بیشتر به عنوان برنامه ای عملیاتی برای اندازه گیری عملکرد و تعیین شاخص های دستیابی به هدف استفاده می شود؛ در حالی که راهکارهای ده گانه مورد نظر در این طرح، بیشتر از نوع نظری، بدون قابلیت اندازه گیری و پایش، و کم توجه به نیازهای دانش آموزان و نیازهای روز هستند.

به لحاظ محتوایی، شاخص های خودشناسی، محبت به خدا و قرآن و اهل بیت، و ایمان به غیب و نظام اسلامی و ولایت فقیه را می توان در حوزه تربیت اعتقادی مطالعه کرد؛ در حالی که راهکارهای عرضه شده در این طرح، پراکنده اند و نمی توانند دستیابی به اهداف مورد نظر از این شاخص را تحقق بخشند. تعمق در راهکارهای عرضه شده در خصوص این بُعد از تربیت نشان می دهد این راهکارها از نوع پراکنده اند، نمی توانند

سبب ایجاد معرفت شوند، کلی هستند و گاه نیز از جنس راهکار نیستند؛ از این روی پیشنهاد می‌شود در ویرایش جدید طرح تربیتی مدارس امین، روش‌ها راهکارها به صورتی عینی‌تر و از منظر معرفت‌آفرینی مورد توجه قرار گیرند. نهادینه کردن این راهکارها باید در سطح اهداف آرمانی نظام آموزشی، در اسناد تحولی آموزش و پرورش و نیز اسناد بالادستی نظام جمهوری اسلامی مورد توجه قرار گیرد تا راهکارهای مورد بحث، مبنای سیاست‌گذاری‌های تربیتی در حوزه‌های اجتماعی و سیاسی واقع شوند.

دیگر بُعد مورد توجه در طرح تربیتی مدارس امین، تربیت عبادی است. شاخص نماز و تقلید، ناظر بر این بُعد تربیتی است که آموزش دادن آن برای ایجاد روحیه عبادت و نیایش ضرورت دارد (موسوی، ۱۳۹۶). نکته مهم در خصوص تربیت عبادی، آگاهی بخشی، شوق‌آفرینی، توجه به توان، و رعایت رفق و مداراست که جای خالی آن‌ها در راهکارهای شاخص‌های ناظر بر این بُعد تربیتی به چشم می‌آید؛ از این روی، لازم است در ویراست جدید طرح، راهکارهای تربیت دینی در زمینه‌های مطرح شده مورد توجه قرار گیرد.

یکی از دیگر ابعاد تربیت دینی، بُعد اخلاقی آن است (تقوی‌نسب و شمشیری، ۱۳۹۵) که در طرح تربیتی مدارس امین، در خصوص آن، شاخص‌هایی همچون گناه‌گریزی، حیا، صداقت و درست‌کاری مطرح شده‌اند. لازمه موفقیت نظام آموزشی در دستیابی به این بُعد از تربیت دینی، معرفت و یاور به معرفت ایجاد شده یا دستیابی به ایمان است که جای خالی آن‌ها در میان راهکارهای عرضه شده به چشم می‌آید؛ در ضمن باید به این نکته توجه کرد که گریز از گناه، صداقت و حیا محصول مجموعه‌ای از عوامل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی هستند که خود، موضوع پژوهشی جداگانه و مستقل است. حیا به عنوان شاخصی در حوزه تربیت اخلاقی، و به مثابه ویژگی‌ای مهم و زیربنای بسیاری از رفتارها در توازی با عقل و معرفت مطرح می‌شود که با مجموعه‌ای از معیارهای درونی شده مرتبط است (اسدیان، قطبی و شعیری، ۱۳۹۴). راهکارهای عرضه شده در این زمینه، پراکنده هستند و به عوامل مؤثر بر حیا مانند جنسیت، وضعیت و موقعیت توجهی نشده است. صداقت نیز مؤلفه‌هایی دارد که از جمله آن‌ها می‌توان

راست‌گویی، عمل‌کردن به وعده‌ها، و ثبات و سازگاری گفتار و رفتار را نام برد (ضرغامی فرد و دانایی فرد، ۱۳۹۵). به‌دنبال تعمق در راهکارهای عرضه‌شده در این طرح، جای خالی هماهنگی قول و فعل، به‌وضوح به‌چشم می‌آید.

شاخص مطرح‌شده در راستای هر سه بُعد از تربیت دینی، امر به معروف و نهی از منکر است. این مسئله به‌قدری اهمیت دارد که امام علی (ع) درباره آن فرموده‌اند: «تمام کارهای نیکو و جهاد در راه خدا برابر با امر به معروف و نهی از منکر است» (نهج البلاغه، ۱۳۸۳، حکمت ۳۷). در پی تعمق در راهکارهای عرضه‌شده در طرح تربیتی مدارس / امین، به حاکمیت گفتاری‌بودن این راهکارها پی می‌بریم؛ حال آنکه مسئله مهم در تحقق‌یافتن راهکارهای این شاخص در جامعه، عامل‌بودن به آن است؛ به دیگر سخن، صرفاً از طریق گفتار نمی‌توان در امر به معروف و نهی از منکر توفیق یافت. این آسب در راهکارهای عرضه‌شده در طرح مورد بحث، به‌وضوح مشاهده می‌شود و انتظار می‌رود در ویرایش جدید طرح، به این مسئله مهم توجه شود.

شاخص دیگر، ارزش و اهمیت علم و عالم است که همواره در هر نظام آموزشی و به‌ویژه در نظام آموزشی اسلام، مورد توجه بوده است. تقویت علم و عالم در نظام آموزشی، توانمندی، اقتدار و توسعه پایدار را به‌دنبال دارد (هدایتی، ۱۳۹۹)؛ حال آنکه به‌دنبال تعمق در راهکارهای عرضه‌شده در طرح تربیتی مدارس / امین درمی‌یابیم این راهکارها به‌تنهایی قادر به عملیاتی‌کردن این شاخص نیستند. عملیاتی‌شدن این شاخص، مستلزم سیاست‌های کلان حاکمیتی در سطوح مختلف است؛ البته این شاخص را می‌توان به‌نوعی با سه بُعد تربیت دینی مرتبط دانست؛ اما راهکارهای مطرح‌شده در شاخص مورد بحث به‌صورتی کلی و با کم‌توجهی به ابعاد تربیت دینی عرضه شده‌اند.

پیشنهادها، تخصصی در خصوص راهکارهای ناظر بر هر شاخص، در جای خود مطرح شده و مورد توجه قرار گرفته‌اند. براساس یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود دست‌اندرکاران طرح تربیتی مدارس / امین در ویرایش جدید این طرح، در بخش راهکارهای عرضه‌شده شاخص‌های ده‌گانه، پراکندگی راهکارهای عرضه‌شده و کلی مطرح‌کردن راهکارها را کاهش دهند و مرتبط‌بودن راهکارها با شاخص‌ها و به‌صورت عملیاتی مطرح‌کردن راهکارها را در نظر داشته باشند. نکته مهم‌تر از همه، آن است که

تربیت دینی، مقوله‌ای درونی محسوب می‌شود و با باورهای متربی سروکار دارد؛ از این روی باید پرسشگری دینی در متربی را مبنای سیاست‌گذاری‌های تربیتی قرار داد تا خود یادگیرنده، جوینده ادبیات و معارف تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی باشد؛ در این صورت، باورهای درونی در متربی شکل می‌گیرند و این ابعاد سه‌گانه تربیتی در وجود وی نهادینه می‌شوند.

منابع

- قرآن کریم (ناصر مکارم شیرازی، مترجم).
- نهج البلاغه (۱۳۸۳) (محمد دشتی، مترجم). قم: مؤسسه فرهنگی - تحقیقاتی امیرالمؤمنین.
- اسدیان، صدیقه؛ قطبی، ثریا؛ و شعیری، محمدرضا (۱۳۹۴). طراحی مقدمانی مدل حیا مبتنی بر برداشت از آیات قرآن و مقایسه آن با روان‌شناسی. فصلنامه دانشور رفتار، ۲۲، ۱۲ (۲) پیاپی ۱۲، ۱۴۵-۱۵۹.
- انصاری، مریم؛ و محسنی‌پور، محمدصادق (۱۳۹۷). بررسی دیدگاه دبیران دوره متوسطه پیرامون فرصت‌ها و تهدیدهای تربیت اخلاقی در نظام آموزشی. فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۳ (۱)، ۷-۳۰.
- ایازی، سید علی‌نقی (۱۴۰۱). بررسی ضعف صداقت (دروغ‌گویی) در آموزه‌های قرآن. آموزه‌های قرآنی، ۱۹ (۱)، ۵۹-۸۰.
- باقری، خسرو؛ سجادیه، نرگس؛ و توسلی، طیبه (۱۳۹۵). رویکردها و روش‌های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- باقری، محمدحسن (۱۳۹۶). سخنرانی هفته پژوهش. تهران: دانشگاه امام حسین.
- بخشنده، مجتبی؛ شمشیری، بابک؛ کریمی، محمدحسن؛ و خوشبخت، فریبا (۱۴۰۰). بررسی نسبت میان کارآمدی نظام تعلیم و تربیت رسمی ایران با اهداف کلان تدوین‌شده. مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز، ۶ (۲) پیاپی ۲۸، ۱-۲۰.
- برادران، ابوالقاسم؛ داوودی، محمد؛ حسنی، محمد؛ و ستاری، علی (۱۳۹۸). تربیت اخلاقی علامه طباطبایی (ره) با تأکید بر مبانی، هدف، محتوا، روش و ارزشیابی. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۷ (۲) پیاپی ۴۳، ۵۷-۷۶.
- بلوردی، طیبه؛ و قوی‌دل، زهره (۱۳۹۹). آسیب‌شناسی برنامه‌های ترویج و توسعه فرهنگ اقامه نماز دانشگاه آزاد اسلامی واحد سیرجان. نشریه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۰ (۲)، ۱۲۷-۱۵۶.

- پاتریک، مک نیل (۱۳۷۶). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی (محسن ثلاثی، مترجم) (چاپ ۱). تهران: نشر آگه.
- پسندیده، عباس (۱۳۸۳). پژوهشی در فرهنگ حیا. قم: مؤسسه فرهنگی دارالحدیث.
- تقوی‌نسب، سیده نجمه؛ و شمشیری، بابک (۱۳۹۵). تربیت اخلاقی از منظر رویکرد نقل‌گرایی و دلالت‌های تربیتی متأثر از آن. فصلنامه اخلاق، ۱۲(۲) پیاپی ۴۴، ۳۱۱-۳۲۳.
- تقوی‌نسب، سیده نجمه؛ میرشاه‌جعفری، سید ابراهیم؛ و نجفی، محمد (۱۳۹۳). ضرورت نوآوری در روش‌های تربیت دینی. نشریه ادیان، ۴(۵)، ۲۳-۶۵.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۶). تصنیف غرر الحکم و درر الکلم (شیخ مهدی انصاری قمی، مصحح). قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- جعفری کمانگر، فاطمه؛ و تقی‌زاده چاری، رمضان‌علی (۱۳۹۸). علم در معنای ارزش و روش از نگاه قرآن. دوفصلنامه علمی قرآن و علم، ۱۳(۱) پیاپی ۲۵، ۲۸۷-۳۰۴.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۳۸۴). وسائل الشیعه. قم: دفتر انتشارات اسلامی، وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- حسینی شریفی، احمد (۱۳۹۲). سبک زندگی (چاپ ۱). تهران: آفتاب توسعه.
- خجسته، نجمه؛ و خرمی‌نسب، الهام (۱۳۹۸). شیوه‌های ترویج حیا با محوریت سوره نور. فصلنامه اخلاق، ۹(۳۳) ۱، ۴۱-۶۷.
- داوودی، محمد (۱۳۸۵). رویکردها و پرسش‌های بنیادین در تربیت اخلاقی. فصلنامه انجمن معارف اسلامی، ۲(۲)، ۱۵۳-۱۷۵.
- داوودی، محمد (۱۳۸۸). تأملی در هدف تربیت اعتقادی. دوفصلنامه تربیت اسلامی، ۴(۲) پیاپی ۹، ۴۷-۶۱.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۵۹). لغتنامه دهخدا. تهران: روزنه.
- راغب اصفهانی، حسن بن محمد (۱۳۷۴). مفردات الفاظ قرآن (غلام‌رضا خسروی حسینی، مترجم و محقق). تهران: مرتضوی.
- زینب، فاطمه؛ و سیفی، کناری (۱۳۹۹). تأثیر الگو در تربیت عبادی کودک. مطالعات دین پژوهی، ۴(۲) پیاپی ۷، ۳۳-۴۴.
- شریف‌زاده، فتاح؛ رضایی‌منش، بهروز؛ و عزتی، امیرحسن (۱۳۹۸). عوامل مؤثر بر نهادینه‌سازی فرهنگ سازمانی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی. فصلنامه علمی مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)، ۲۸(۲)، ۱۳۵-۱۶۳.

واکاوی ساختاری و محتوایی روش‌ها و راهکارهای طرح تربیتی مدارس امین/ معصومه صمدی ۳۴۹

شورای عالی حوزه‌های علمیه (۱۳۹۱). *سند چشم‌انداز حوزه‌های علمیه*. قم: شورای عالی حوزه‌های علمیه.

شورای عالی حوزه‌های علمیه (۱۳۹۳). *اساسنامه مدارس امین*. قم: شورای عالی حوزه‌های علمیه.

شورای عالی وزارت آموزش و پرورش (۱۳۹۰ الف). *سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*. تهران: شورای عالی وزارت آموزش و پرورش.

شورای عالی وزارت آموزش و پرورش (۱۳۹۰ ب). *مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*. تهران: شورای عالی وزارت آموزش و پرورش.

صمدی، معصومه (۱۴۰۰). *آسیب‌شناسی تربیت اسلامی دانش‌آموزان در نظام آموزش رسمی و عمومی (طرح پژوهشی)*. تهران: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.

ضرغامی فرد، مژگان؛ و دانایی فرد، حسن (۱۳۹۵). *فهم پدیده راست‌کرداری مدیران و شناسایی عوامل شکل‌دهنده آن*. *مدیریت در دانشگاه اسلامی*، ۱۲ (۲): ۲۹۳-۳۱۵.
طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۷۴). *تفسیر المیزان (سید محمدباقر موسوی همدانی، مترجم)*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.

طهماسب، علی‌رضا؛ قربانی، نیما؛ و پورحسین، رضا (۱۳۸۵). *خودشناسی انفکاک‌ی و انسجامی: رابطه وجوه خودشناسی با پنج عامل بزرگ شخصیت*. *مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ۳۶ (۲): ۷۶-۵۷.

عطاری، شیمیا؛ ناطقی، فائزه؛ و عرفانی، نصرالله (۱۴۰۰). *بررسی محتوای کتاب‌های درسی قرآن دوره متوسطه اول براساس شاخص‌های رویکرد اسلامی در تربیت اخلاقی*. *فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۶ (۲): ۸۷-۱۰۸.

غلامی، سمیه؛ ذاکری، مخیر؛ و زینلی، فاطمه (۱۳۹۸). *مطالعه چگونگی نهادینه‌کردن نمازخوانی فرزندان نوجوان توسط والدین: ارائه مدل مطلوب با رهیافت گراند تئوری*. *فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۴ (۲): ۱۱۹-۱۴۲.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۷۵). *الکافی (علی‌اکبر غفاری، گردآورنده)*. تهران: دارالکتب الإسلامية.

مردانی، علی؛ آیتی، سید محمدرضا؛ و نقیعی، سید ابوالقاسم (۱۳۹۶). *راهکارهای توسعه امر به معروف و نهی از منکر در آموزش دانش‌آموزان*. *توسعه آموزش جنیدی شاپور*، ۸ (۳): ۵۴-۹۴.

- مروجی طبسی، محمدهادی؛ و کریمزاده، صادق (۱۳۹۸). فراترکیب پژوهش‌های مربوط به نظریه ولایت فقیه در نظام آموزش و پرورش رسمی و عمومی. *اسلام و پژوهش‌های تربیتی*، ۱۱(۱) ۲۱-۲۸.
- مطهری، محمدلطیف (۱۳۹۹). رفق و مدارا در تربیت عبادی فرزندان. *دوفصلنامه گفتمان فقه تربیتی*، ۱۲(۲) ۲۰-۱۲۳-۱۴۹.
- معاونت تبلیغ و آموزش‌های کاربردی اداره کل همکاری‌های تبلیغی حوزه‌های علمیه (۱۳۹۴). *طرح تربیتی مدارس امین*. قم: مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه.
- موسوی، سیده زهرا (۱۳۹۶). سیره حضرت زهرا (ع) در تربیت فرزند. *نشریه نامه جامعه*، ۱۲۲(۱۴)، ۱۰۳-۱۲۲.
- نصیری فقیر سمیعی، فرهاد (۱۳۹۵). رابطه استراتژی (راهبرد) با تاکتیک (راهکار). *دوماهنامه مهندسی مدیریت*، ۶۵-۵۶-۶۶.
- نوروزی، رضاعلی؛ موسوی، ستاره؛ موسوی‌زاده، میرمحمد؛ و نصرتی هشی، کمال (۱۳۹۳). درآمدی بر اخلاق و تربیت اخلاقی در اندیشه علامه طباطبایی. *فصلنامه اخلاق*، ۴(۱)، ۳۵-۳۹-۶۷.
- نوری، عالی؛ غلامی حیدری، زهرا؛ سوادی، عصمت؛ چمنی، مریم؛ زارع، سیده زهرا؛ و نوروزی، زهرا (۱۳۹۸). نقش نماز در کاهش آسیب‌های اجتماعی. *فصلنامه سبک زندگی با محوریت سلامت*، ۳(۲)، ۱۱۳-۱۱۹.
- هاشمی رفسنجانی، اکبر (۱۳۸۷). *تفسیر راهنما: روشی نو در ارائه مفاهیم و موضوعات قرآنی*. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- هدایتی، محمدرضا (۱۳۹۹). آینده تعاملات علم و فناوری ایران با کشورهای اسلامی براساس نقشه راه توانمندسازی علمی جهان اسلام. *فصلنامه مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام*، ۲(۴)، ۱۱۱-۱۴۵.
- یادگاری، مطهره؛ صالحی، کیوان؛ و سجادی، نرگس سادات (۱۳۹۸). ارائه نظریه داده‌بنیاد برای تبیین فرایندهای جاری تربیت اخلاقی در مدارس متوسطه شهر تهران. *فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۴(۲)، ۱۴۷-۱۸۶.

Tuli, K. R.; Kohhhli, A. K.; and Bharadw, S, G. (2007). Rthinking Customer Solution: from Product Bundles to Relational Processes. *Journal of Marketing*, 71(3), 1-17.